folk/ed. Derg, 2020; 26(3): 633-645
DOI: 10.22559/folklor.1336

Tsengel Tuvalarının Milli Kimlik Oluşumunda Key'at Naadım'ın Rolü*

The Role of Key'at Naadam in the Formation of National Identity of Tsengel Tuvans

İbrahim Ahmet Aydemir**

Öz

Bu makale, Tsengel Tuvalarının (Altay Tuvaları) milli kimlik oluşturma sürecinde *Hey'at Naadım*'ın (Key'at Naadım) rolünü ele almaktadır. *Naadım*, Moğolların geleneksel festivali olup Moğolistan'da her yıl Temmuz ayında milli bayram olarak kutlanmaktadır. Batı Moğolistan'da halen ağırlıklı olarak göçebe hayat süren Tsengel Tuvaları, Şamanist ve Budist bir topluluk olarak bölgedeki Müslüman Kazaklardan farklı bir etnik ve kültürel kimliğe sahiptir. Daha önceleri etnik ve kültürel kimlikleri kabul edilmeyen bu topluluk, 1990'lardan sonra bölgede kendi kimlikleriyle var olmaya başladılar. Dolayısıyla 1990'ların başından itibaren, Batı Moğolistan'da "Tuva kimliği" resmen olmasa da kabul edildi ve bölgede göçebe yaşayan Tsengel Tuvaları *Men Tıva men* 'Ben Tuvalıyım' cümlesini rahatça söyleyebilir oldular. Bu durum, Sovyetler Birliği'nde 1980'lerin ortalarında başlayan *yeniden yapılanma* (perestroyka) hareketinin Batı Moğolistan'a olan bir yansıma-

Geliş tarihi (Received): 13.03.2020 - Kabul tarihi (Accepted): 19.06.2020

* MOTUV-DER projesi, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından finanse edilmiştir. Projede Hacettepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyeleri İbrahim Ahmet Aydemir yürütücü, Nurettin Demir ve Mevlüt Erdem araştırmacı olarak görev almışlardır (bkz. Aydemir, 2017: 16).

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Dilleri ve Edebiyatları. ahmetaydemir64@hotmail.com. ORCID ID 0000-0001-6938-3255

sıydı. Bunun neticesinde Tsengel Tuvaları, milli kimlik oluşturma sürecinde, geleneksel Moğol festivali *Naadım*'ı kendilerine model olarak almışlar ve bunu da "ortak geçmiş"ten hareketle ve "mitin yeniden canlandırılması" yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu yeni süreç, iç içe yaşadıkları Kazaklarla aralarındaki "kalıcı sınırları" daha da belirgin hale getirmiştir.

Anahtar sözcükler: *Tsengel Tuvaları, Naadım, Key'at Naadım, milli kimlik, folklor ve mit*

Abstract

This article deals with the role of Hey'at Naadam (Key'at Naadam) in the process of creating national identity of Tsengel Tuvans (Altay Tuvans) living mainly as nomads in Western Mongolia. Naadam is the traditional festival celebrated as a national holiday every year in July across Mongolia. Tsengel Tuvans are Lamaist Buddhists in religion and a different ethnic and cultural identity than the Muslim Kazakhs in the region. Tsengel Tuvans, whose ethnic and cultural identities were not accepted before, started to exist in the region with their own national identities after 1990s. This was a reflection of Perestroika that began in the Soviet Union in the mid-1980s. As a result, Tsengel Tuvans used the traditional Mongolian festival Naadam as a model for the process of creating a national identity through the "common past" and the "revival of the myth". However, this new process has highlighted the "permanent borders" between the Tsengel Tuvans and teh Kazakh people in this region.

Keywords: *Tsengel Tuvans, Naadam, Hey'at Naadam, national identity, folklore and mith*

Extended summary

The main subject of this article is the role of Hey'at Naadam (Key'at Naadam) in the formation of national identity of Tsengel Tuvans (Altay Tuvans). As it is known, Naadam is a traditional festival in Mongolia and is celebrated as a national holiday in Mongolia every year in July.

Tuvans, one of the South Siberian Turkic peoples, currently lives in the Tuvan Autonomous Soviet Socialist Republic. There are also some small Tuvan groups in Western Mongolia and Xinjiang Uighur Autonomous Region, China. Tsengel Tuvans (Altay Tuvans) in this article predominantly live a nomadic life in Tsengel district (Tsengel-sum), which is located in Bayan Ölgii (*aimag*), one of the westernmost provinces (*21 aimags*) in Mongolia. These Tuvans, which are approximately 1000-1500 people, are a Lamaist-Buddhist community and have a different ethnic and cultural identity than Muslim Kazakhs living in the same region.

Considering the limited scientific data, Tsengel Tuvans are estimated to settle in Western Mongolia, where they live today, at the beginning of the 19th century at the latest. It was thanks to Erika Taube that Tsengel Tuvans became better known in the Turkology world. She visited the region where the Tsengel Tuvans lived and collected a large amount of folkloric and ethnographic materials from them. The first volume of these materials (only poetical

ones) was published in 2008 (Taube, 2008). Taube has many scientific publications about the folklore and language of the Tsengel Tuvans and she has both contributed greatly to the literature of Turkology and inspired those who make studies in this field.

The "restructuring" movement (perestroika), which started in the Soviet Union in the mid-1980s, soon became effective in Western Mongolia. As a result of this, the "Tuvan identity" was recognized indirectly, albeit not officially, and thereafter the nomadic Tsengel Tuvan could say *Men Tıva Men* (I am a Tuvan - also their national anthem) more at ease. This new period has created the opportunity to create a national identity for the Tsengel Tuvans, who have lived in the region for a long time as a "small minority" among the Kazakhs. And in the formation of this national identity, Tsengel Tuvans took Mongolian festival Naadam as a model for themselves, and they achieved it through "common past" and through the "revival of the myth".

The purpose of this article is to study the role of Naadam in the formation of national identity of Tsengel Tuvans. This research is based mainly on the data of the field study conducted in July 2014 in the district of Tsengel in the province of Bayan Ölgii, Mongolia within the scope of the *Project of Compiling the Linguistic and Cultural Heritage of Mongolian Tuvans* (MOTUV-DER). The linguistic and folkloric material compiled within the scope of this field study consists of photographs, sound and video recordings (Aydemir, 2017).

Traditional *Naadam* is one of the most important social events in the Mongolians, Buryats and Tuvans, all of which are Southern Siberian peoples. *Naadam* in Mongolian means "the three games of men". Three important competitions are held within the scope of the Traditional Mongolian Naadam: *wrestling, archery and horse racing* (Diemberger, 2007: 117).

Naadam dates back to old times in Mongolia and South Siberia. 2000 years ago, these games were not just entertainment, but an important part of military training for nomadic tribes living in the steppes between China and Siberia. After the reign of Genghis Khan, these sports activities were held in the coronation ceremonies and the celebrations of the army's victories. In a similar vein, this festival has been celebrated as a national holiday to celebrate liberation from Chinese domination and their freedom with the help of the Russian army. The date and place of the Naadam festival in Mongolia may change depending on the economic and ecological conditions. Governors and mayors decide on these matters. Even if Naadam is held on another date, the days between July 11 - July 13 remain to be the national holiday.

The Mongolian festival Naadam has many functions. "Socialization" comes first among them. By this means, people come together, visit each other, exchange views and participate in feasts. Furthermore, Naadam is of great importance due to the fact that it is a time for Mongolian people are "to remember their nomadic history and origins" (Rhode, 2009). In this sense, Naadam contributes greatly to the creation of social identity through the "revival of the myth" (Cohen, 1985).

As a social repercussion of Perestroika, "localization" and "nationalization" started to gain importance in Western Mongolia as of 1990s. The first concrete indication of this is that the traditional Mongolian festival, namely Naadam, has gained importance. Such repercussions soon spread Tsengel Tuvans and they started celebrating the Key'at/Hey'at Naadam, which was the first Tuvan Naadam held in 2006. Hey'at Naadam is completely

similar to the traditional Mongolian Naadam in terms of its format and content. This is a normal and understandable situation for Tsengel Tuvans who feel culturally close to Mongols, particularly in the sense of religious connection, and believe that they have "a common glorious past" with the Mongols. As it is the case in Mongolian Naadam, there are mainly three important activities in the Tuvan Naadam: horse riding, wrestling and archery. All three competitions are important, but the symbol of "Naadam is horse" (Diemberger 2007: 119).

Dominant Kazakh population in Bayan Ölgii creates a disadvantageous situation for Tuvans. Additionally, Tsengel Tuvans have a resistance against Kazakh culture due to "belief barrier". Therefore, Key'at Naadam, which is celebrated as "national holiday", is an instrument for Tsengel Tuvans to reveal their ethnic, religious and cultural differences from Kazakhs with whom they live together. These form "permanent boundaries" between two communities with different ethnic, religious and cultural identities.

Key'at Naadam has been celebrated annually at Tsengel since 2006 and functions as a very important "socialization" event as it allows for crowded meetings which rare to see in nomadic lifestyle. Moreover, Tuvan Naadam is a common value in the society since it reminds not only the common nomadic traditions of the citizen as a national holiday, but also a great and glorious past from the lineage of Genghis Khan.

Giriş

Bu makalede, Tsengel Tuvalarının (Altay Tuvaları) milli kimlik oluşturma sürecinde geleneksel *Tuva Naadımı'*nın (*Hey'at*/*Key'at Naadım*) oynadığı rol ele alınacaktır. Bilindiği gibi *Naadım* (Наадам), Moğolların en önemli geleneksel festivali olup Moğolistan'da her yıl Temmuz ayında milli bayram olarak kutlanmaktadır.

Güney Sibirya Türk halklarından biri olan Tuvalar, bugün ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde (Тыva Respublika) yaşamaktadır. Batı Moğolistan'da ve Çin'in Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi'nde de bazı Tuva grupları yaşamaktadır (Taube, 1996, Aydemir, 2009, Aydemir, 2017). Moğolistan'da Tuvaların en yoğun yaşadığı bölge Bayan Ölgiy eyaletine (*aymaq*) bağlı Tsengel ilçesidir (Tsengel-sum) ve burada çoğunluğu göçebe yaklaşık 1000-1500 civarında Tuvalı yaşamaktadır (Akıncı, 2017: 5, MOTUV-DER, 2014). Tsengel Tuvalarının Türkoloji aleminde tanınması Erika Taube sayesinde olmuştur. Kendisi bizzat Tsengel Tuvalarının yaşadığı bölgeye giderek onlardan büyük miktarda folklorik ve etnografik malzeme derlemiştir. Bu malzemelerden oluşan ilk cilt (sadece manzum olanlar) 2008 tarihinde yayınlanmıştır (Taube, 2008). Tsengel Tuvalarının folkloru ve dili hakkında çok sayıda bilimsel yayına da imza atan Taube, hem Türkoloji literatürüne büyük katkı sağlamış hem de bu alanda çalışanlara esin kaynağı olmuştur.

Tsengel Tuvalarının tarihi konusunda mevcut bilgiler oldukça kısıtlıdır. Taube'ye göre, Tsengel Tuvalarının 19. yüzyılın ikinci yarısında bugün yaşadıkları bölgede meraları vardı (1978: 320). Ayrıca Rus seyyahların vermiş olduğu bilgiler esas alındığında, Tuvaların bu bölgeye en geç 19. yüzyılın başlarında gelmiş olmaları gerekir (Taube, 1981: 35).

Tsengel Tuvalarının ağırlıklı kesimi, halen göçebe olarak yaşamakta ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Akıncı, Tsengel Tuvalarının bu "göçer pastoral" yaşam biçiminin bir

"ekonomik kültürel model" olarak kabul edilebileceğini söylemektedir (2017: 7). Ancak bölgede belli oranda işsizlik sorunu da vardır. Bunun neticesinde bazı Tuvalar işe aramak amacıyla Tsengel'den Moğolistan'ın değişik bölgelerine göç edip yerleşik hayata geçmişlerdir. Bölgeden göç eden Tuvalar, Moğolcanın ve Moğol kültürünün baskın olduğu bölgelerde yaşadıklarından, kendi dilsel ve kültürel mirasını çocuklara aktarmada büyük bir handikap yaşamaktadır.

Tsengel Tuvalarının geleneksel dini Şamanizm, günümüzdeki esas dini Tibet Budizmi olarak bilinen *Lamaizm'*dir (Aydemir, 2009: 5-6). Taube'ye göre Tuvalar bu Budist inanç sistemini yaklaşık olarak 19. yüzyılın başlarında benimsemişlerdir (1981: 39). Akıncı, Tsengel Tuvalarının inanç sistemlerini *Ham* veya *Sarı Din* (*Sarïg Šažïn*) olarak tanımlar ve Tsengel'de Lamaizm'in büyük oranda yerelleştiğini ve topluma özgü bir yorum kazandığını söyler (2017: 15).

Bu makaledeki irdelemler, ağırıklı olarak *Moğolistan Tuvalarının Dilsel ve Kültüre Birikimlerini Derleme Projesi* (MOTUV-DER) kapsamında Temmuz 2014'te Moğolistan'ın Bayan Ölgiy eyaletine bağlı Tsengel ilçesinde gerçekleştirilen alan araştırmasınının verilerine dayanmaktadır. Bu alan araştırması kapsamında derlenen dilsel ve folklorik malzeme, fotoğraf, ses ve video kayıtlarından oluşmaktadır (bk. Aydemir, 2017: 16).

MOTUV-DER projesine ilişkin bilimsel çalışmaların sonuçlarını tanıtmak ve elde edilen verileri paylaşmak amacıyla, Ekim 2016'da Hacettepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde *Uluslararası Tuva Araştırmaları Çalıştayı* düzenlenmiştir. Dünyada bir "ilk" olarak sadece Tuvaları ve Tuvacayı konu edinen bu tematik etkinliğe dünyanın önde gelen üniversitelerinden çok sayıda alanında uzman araştırmacı katılmış, özellikle yürüttükleri alan araştırmalarını ve elde ettikleri sonuçları paylaşma imkânı bulmuşlardır. Bu Çalıştayın bilimsel çıktıları, daha sonra bir araştırma kitabı (Aydemir & Erdem, 2017) olarak yayınlanmıştır.

1. Geleneksel Moğol festivali *Naadım*

Güney Sibirya halkları olan Moğollar, Buryatlar ve Tuvalarda geleneksel *Naadım,* en önemli sosyal etkinliklerden biridir (Rhode, 2009). Moğolcada *Naadım*, "erkek eğlence oyunu" anlamına gelmektedir (Roy, 2005: 299). Günümüzde de *Naadım*, geleneksel Moğol festivallerinin odağındadır ve birçok dini, sosyal ve ekonomik işleve sahiptir (Roy, 2005: 299). Moğol Naadımı geleneksel olarak üç önemli faaliyeti içerir: *güreş, okçuluk* ve *at yarışı* (Diemberger, 2007: 117).

Naadım'ın Moğolistan ve Güney Sibirya'daki tarihi oldukça eskidir. 2000 yıl önce bu oyunlar sadece bir eğlence değil, Çin ve Sibirya arasındaki bozkırlarda yaşayan göçebe kabileler için askeri eğitimin önemli bir parçasıydı (Roy, 2005: 299). Cengiz Han'dan sonra 1206'da bu spor faaliyetleri, genelde tac giydirme törenleri ve ordunun zafer kutlamalarında sergilendi (Roy, 2005: 299). 11 Temmuz 1924'te kutlanan *Ulusal Naadım Festivali*, Moğolistan'daki ilk "Ulusal Günü" kutlamalarının önemli bir etkinliği oldu. Daha sonra yetmiş yıl boyunca bu festival, Rus ordusu sayesinde Çin hakimiyetinden kurtuluşu ve özgürlüğü kutlamak için milli bayram olarak kutlandı (Rhode, 2009: 193). Moğolistan'da Naadım festivalinin tarihi ve yeri, ekonomik ve ekolojik şartlara bağlı olarak değişebilir. Bu konuda valiler ve belediye başkanları karar verir. Naadım başka bir tarihte yapılsa bile, 11, 12 ve 13 Temmuz resmi tatil olarak kalır (Rhode, 2009: 15).

Naadım'ın birçok işlevi vardır. Bunların başında "sosyalleşme" gelmektedir (Krist, 2014: 429). Bu sayede insanlar bir araya gelmekte, birbirini ziyaret etmekte, görüş alışverişinde bulunmakta ve ziyafet çekmektedir. Aynı zamanda Naadım, Moğol halkının "göçebe tarihlerini ve kökenlerini yeniden hatırlama zamanı" olmasıyla da öne çıkmaktadır (Rhode, 2009: 18). Bu anlamda Naadım, "mitin yeniden canlandırılması" yoluyla toplumsal kimliğin oluşturulmasına katkı sağlamakta ve sosyal etkileşimin zorunlulukları tarafından hayata geçirilmektedir (Cohen, 1985: 12).

Naadım kapsamında birçok etkinlik ve müsabaka yapılmaktadır. Bunlardan biri de güreştir. Moğollar, Buryatlar ve Tuvalar için güreşin tarihi ve sosyal birçok işlevinin yanı sıra, bir de dini işlevinden söz edilebilir. Krist, Budizme geçildikten sonra, güreşçilerin insanlar ve Tanrı arasında arabulucu olarak rol oynamaya devam ettiğini söylemektedir (2014: 428). Bu bağlamda Budist din adamları, güreşçileri dini ve diğer amaçlarla güreştirmişlerdir. Ayrıca güreş, onlar için "sihirli kültlerin bir parçası" durumundaydı ve bu etkinliğe çok geçmeden *okçuluk* ve *at yarışları* da eklendi (Krist, 2014: 428).

2. Tsengel'de Hey'at Naadım şenlikleri

Sovyetler Birliği'nde 1980'li yılların ortalarında başlayan "yeniden yapılandırma" (perestroyka) hareketi, çok geçmeden Moğolistan'ı da yakından etkiledi ve çok geçmeden ülkede "millilik" ve "bölgecilik" ağırlık kazandı (Aydemir, 2018: 653). Rusya'daki bu dönüşümün sonucunda Moğolistan, kısa sürede yenileşme ve politik dönüşümünü tamamlayıp tamamen egemen bir devlete dönüştü (Barkmann 2016: 67).

Bu "yeniden yapılandırma"dan sonra Moğolistan'da ilk önemli gelişme, geleneksel Moğol festivali *Naadım*'a büyük önem verilmesidir. Bu tür etkinlikler sayesinde seçkin göçmenler şehirlerden kırsala gelerek kendi memleketlerini ziyaret etme imkanı buldular (Barkmann, 2016). Bu tür sosyal etkinliklere zamanla Tsengel Tuvaları da büyük rağbet gösterdiler. 2006 yılından beri her yıl Temmuz ayının üçüncü haftasonunda Tsengel'deki bir yaylada Tuva Naadımı (Hey'at/Key'at Naadım) kutlanmakta ve bu şenliklere Özerk Tuva Cumhuriyeti'nden ve Çin'den gelen Tuvalar da katılmaktadır. Tuvaların çok büyük önem verdiği bu etkinlik, bölgeden aldığımız bilgilere göre, son üç yıldır uluslararası boyutta kutlanmaktadır. Tuva Naadımı'nda *at yarışı*, *güreş* ve *ok atışı* başta olmak üzere, çocuk oyunları, masal anlatıları ve müzik dinletileri gibi çok sayıda etkinlik yapılmaktadır. Ancak bu festivalin en önemli amacı, Tsengel Tuvalarına milli kimlik ve bilinç kazandırmaktır (Aydemir, 2018: 654). Bu konuya aşağıda tekrar detaylı olarak dönülecektir.

Tsengel'de kutlanan Hey'at Naadım, format ve içerik açısından tamamen geleneksel Moğol Naadımı'na benzemektedir. Başta dini mensubiyet olmak üzere, kültürel açıdan kendilerini Moğollara yakın hisseden ve Moğollarla "ortak görkemli bir geçmiş"e sahip olduklarına inanan Tsengel Tuvaları için bu normal ve anlaşılabilir bir durumdur. Moğol Naadımı'nda olduğu gibi, Hey'at Naadım'da da üç önemli etkinlik yapılmakta ve yarışmalar düzenlenmektedir: *at yarışı*, *güreş* ve *ok atma*.

2.1 At yarışı

Daha önce de vurguladığımız gibi, Tsengel'de kutlanan Hey'at Naadım kapsamında birçok etkinlik ve yarışma yapılmaktadır. Bunların başında at yarışı gelmektedir. Diemberger'in, Moğol geleneksel Moğol Naadımı için yaptığı "Naadım'ın sembolü attır" tespiti, tamamen geleneksel Moğol Naadımı formatında yapılan Tuva Naadımı için de geçerlidir (2007: 119). Çok uzaklardan gelerek festivale katılan Tuvalar için, at yarışları şu açılardan önemlidir: a) mitin yeniden canlandırılması, b) Cengiz Han ile özdeşleşen ortak tarihe gönderme ve c) göçebe hayat tarzını uygulama. Bütün bu arka planıyla at yarışları, Tuva milli kimliğini oluşturma çabalarının önemli bir bileşeni olarak değerlendirilebilir.

Key'at Naadım kapsamında zorlu at yarışları yapılmaktadır. 2014'te düzenlenen Naadım, Tsengel'e yaklaşık 50 km uzaklıktaki bir yaylada düzenlendi. Atlar festival merkezinden alınıp yaklaşık 25-30 km bir uzaklığa götürüldü ve yarış oradan başlatıldı. Tuva atları genelde küçük cüsseliydi ve üzerinde Tuvalar özgü *tamga*'lar bulunmaktaydı. Atlara, yarışta avantaj sağlamak amacıyla özellikle çocuklar (12-15 yaşlarında) joker olarak bindiler. Yarış yapılan güzergahta insanların yarışçılara delice destek verdiklerini gördük. Özellikle atlar bitiş çizgisine yaklaştığında, herkes bitiş çizgisine yakın bir yerde toplandılar ve müthiş bir alkış tufanı koptu. Yarışı önde bitirenler büyük övgülerle anons edilerek kendilerine değişik ödüller (örneğin koyun) takdim edildi.

1. Resim (At yarışına hazırlanan Tsengel Tuvaları, MOTUV-DER, 2014)

2.2 Güreş

Key'at Naadam kapsamında yapılan önemli müsabakalardan biri de güreştir. Güney Sibirya'da komşu olan üç halkta geleneksel güreş, en sevilen spor türü olarak görülür: Moğollar, Buryatlar ve Tuvalar (Krist, 2014: 423). Bu anlamda güreş, bu halkların tarihten gelen ortak yaşam stillerini modern hayatta uygulama imkanı da vermektedir. İşte bunun içindir ki güreş, Moğol Naadımı'nda olduğu gibi, Tsengel'de düzenlenen Key'at Naadım'da da festivalin merkezinde bulunmaktadır. Güreşçilerin giyimleri ve başlıkları, güreşe başlamadan hemen önceki "peşrev-vari" hareketleri ve yaptıkları "kartal dansı" tamamen Moğollarinkine benzemektedir. Güreşler ikili müsabaka ve eleme usulüne göre yapılmaktadır. Sabah başlayan güreş müsabakaları, günün sonuna doğru tamamlanmakta, daha sonra yapılan bir törenle dereceye girenlere ödülleri verilmektedir.

2. Resim (Hey'at Naadım'da yapılan güreş müsabakalarından, MOTUV-DER, 2014)

2.3 Ok atma

Tuva Naadımı kapsamında yapılan üçüncü önemli etkinlik ise ok atmadır (Tuvaca *oqǰaa*) ve bu faaliyet festivalin ilk günü yapılmaktadır. Yaklaşık 20 adet deriden yapılma hindistancevizi büyüklüğündeki toplar belli bir mesafeye (yaklaşık 10-15 metre) dizilmekte ve yarışmacılar tarafından ok atarak vurulmaya çalışılmaktadır. Geleneksel Tuva kıyafetleri giymiş yarışmacılar, kendi ok ve yaylarını yanında getirerek bu yarışa katılmaktadır.

Resim 3 (Hey'at Naadım'da ok atan Tuvalar, MOTUV-DER, 2014)

4. Resim (Ok atışında vurulmak üzere hedefe dizilen deriden toplar, MOTUV-DER, 2014)

2.4 Diğer etkinlikler

Keyat Naadım kapsamında, at yarışı, güreş ve ok atmanın dışında, daha birçok etkinlik de yapılmaktadır. Bunlar arasında, gençlerin oynadıkları *yüzük* (jüstük), *aşık* (aşık kemikleriyle oynanan) gibi oyunlar, şarkı söyleme yarışmaları (Tuva geleneksel gırtlak müziği *xöömey* gibi), masal anlatma ve şiir okuma yarışmaları sayılabilir. Bu tür oyunlar ve etkinlikler, festival boyunca genelde 20'li yaşlardaki Tuvalı gençler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Hey'at Naadım'da, Tuvalı kadınların ürettikleri el-işi eşyaları (çorap, yazma, süs eşyası, belli hayva postları vs.) sattıklarını gözlemledik. Bu eşyalardaki Tuvalara ait milli çizgi ve motifler oldukça dikkat çekiciydi.

3. Tuva milli kimliği ve *Key'at Naadım*

Bayan Ölgiy'de Kazakların nüfus olarak baskın olması, birçok açıdan Tuvalar için dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. Akıncı, bu demografik dezavantaja ilaveten "inanç farkı" ve bunun sonuçlarıyla ilgili olarak şu tespiti yapmaktadır: "Öte yandan, inanç bariyeri nedeniyle Kazak kültürüne karşı oluşturdukları direnç, Tsengel Tuvalarının dil ve geleneklerini de dirençli hale getirmiştir. ... Özellikle din mensubiyetine bağlı olarak gelişen sınır, başta iki grup arasında evlilik yapmayı engellemektedir" (Akıncı, 2017: 6). MOTUV-DER projesi kapsamında Tsengel'de yaptığımız alan araştırmasında da, Tuvaların Kazaklarla evliliğe hiç sıcak bakmadıklarını, buna toplumsal olarak izin verilmediğini öğrendik. Görüştüğümüz bazı Tuvalar, ender de olsa Kazaklarla evliklerin olabildiğini, ancak bu tür evlikler dolayısıyla geçmişte büyük sıkıntılar yaşandığını bize anlattılar.

Tsengel'de yaşayan Tuvalarla Kazaklar arasında bazı "kalıcı snırlar" (Barth, 2001: 12) mevcuttur. Özetle bunun temelinde, Moğollarla olan yakınlık (dini mensubiyet, kültürel yakınlık), Kazaklarla olan uzaklık yatmaktadır. Etnik gruplarla ilgi yapılan çalışmalarda, etnik ikilemlerin kültürel içerikleri, iki temel "sınır" ortaya koymaktadır (Barth, 2001: 14):

a) açık sinyaller veya işaretler (kendine özgü elbise, dil, yaşam biçimi, yapı stili vs.)
b) temel değer yönelimleri (ahlak standartları ve performansın değerlendirildiği mükemmellik).

Key'at Naadım dikkate alındığında, Tsengel Tuvaları ile Kazaklar arasındaki bu iki "temel sınır"ın özellikle vurgulanmaya çalışıldığını söylemek durumundayız. Böylece Key'at Naadım'da "biz" ve "ötekiler" ayrımı çok net olarak ortaya koyulmakta ve eskiden açıkça ifade edilemeyen "Tuva kimliği" çok net olarak öne çıkarılmaktadır.

Bölgede birlikte yaşadıkları Kazaklarla olan etnik, dini ve kültürel farkları ortaya koyma aracı olan Keyat Naadım, Tsengel Tuvalarınca "milli bayram" olarak kutlanmaktadır. Böylece daha önceki yıllarda bastırılmış ya da konjonktürel nedenlerle ortaya konulamamış milli ve kültürel değerler artık rahatça yaşanmakta ve sergilenmektedir. Dolayısıyla Key'at Naadım, Tuva milli kimliğinin oluşturulması noktasında "araçsallaştırılan bir etkinlik" olarak işlev görmekte ve bu bağlamda gösterilen çabaların odak noktasında bulunmaktadır.

Key'at Naadım, göçebe yaşam biçiminde çok ender olan büyük buluşmalara fırsat vermesi dolayısıyla da çok önemli bir "sosyalleşme" işlevi görmektedir (bk. Krist, 2014: 429).

Bu açıdan bakıldığında, her yıl Temmuz ayının üçüncü haftasonu kutlanan Key'at Naadım, göçebe Tsengel Tuvaları için hemen hemen tek buluşma vesilesidir. Çok uzak yerlerden gelen Tuvalar, akrabalarını, tanıdıklarını ve dostlarını yeniden görmekte, onlarla hasret gidermekte ve hal-hatır sormaktadır. Ayrıca Key'at Naadım boyunca insanlar, "yeni bağlar kurmak ve mevcut bağları yenilemek, haber alışverişinde bulunmak, ortak ilgi alanlarını tartışmak, ziyafet çekmek, dans etmek ve çeşitli yarışmalarda rekabet etmek imkanını" yakalamaktadırlar (Krist, 2014: 429). Bütün bunlar, ortak kimliği koruma ve geliştirme noktasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Key'at Naadım kapsamında yapılan müsabakalarda (ok atma, güreş vb.), bölgedeki Tuvaların üç önemli boyu olan *Ak Soyanlar*, *Kara Soyanlar* ve *Gök Moncaklar* arasında tatlı bir rekabet yaşandığını gözlemledik (MOTUV-DER, 20014). Nitekim Güney Sibirya halklarında kutlanan Naadım şenliklerinde, yarışmaların daha çok "klan" ve "boylar" arasında yapılması söz konusudur (krş. Krist, 2014: 429).

Tsengel'de kutlanan Tuva Naadımı, bir milli bayram olarak vatandaşın sadece ortak göçebe geleneklerini değil, aynı zamanda Cengiz Han'ın soyundan gelen büyük ve görkemli bir geçmişi hatırlattığı için toplumun ortak bir bağını oluşturur (Rhode, 2009: 32). Bu tezi desteklemek amacıyla, 2014'te Tsengel'de yürüttüğümüz alan araştırması esnasında, yaşlı bir Tuvalıdan işittiğim şu cümleyi aktarmak isterim: *ǰingiz xa:n bistiŋ adavïs* ,Cengiz Han bizim atamız'. Tabii ki açıkça vurgulamamız gerekir ki, Tauvalı yaşlı adam bu cümleyi büyük bir "gurur" ve "inançla" bize söyledi. Bu da gösteriyor ki, Moğollar gibi Tsengel Tuvaları da o "büyük" ve "görkemli" tarihten beslenmektedir.

Moğol geleneksel festivali Naadım bağlamında daha önce dile getirdiğimiz "mitin yeniden canlandırılması", aynı şekilde Key'at Naadım içinde geçerlidir. Bu anlamda Naadım, toplumsal kimliğin oluşturulmasına büyük katkı sağlamaktatır ve bu, sosyal etkileşimin zorunluluklarınca hayata geçirilmektedir (bk. Cohen, 1985: 12). Oğuz ise, "yeniden canlandırma"yı, yaşlılarca hatırlanan, fakat genç kuşaklarca bilinmeyen somut olmayan kültürel miras unsurlarının, ilgili topluluk/grup tarafından kültürel kimliğin bir parçası olarak yeniden öğrenilmesi ve uygulanması olarak tarif etmektedir (2014: 27). İşte Key'at Naadım, "mitin yeniden canlandırılması" yoluyla Tsengel Tuvalarının milli kimlik oluşumuna önemli bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

1985'lerin ortasında Sovyetler Birliği'nde başlayan "yeniden yapılandırma" (perestroyka), çok geçmeden Tsengel Tuvalarının yaşadığı Batı Moğolistan'da da etkisini göstermiş, bunun sonucunda dolaylı da olsa "Tuva kimliği" kabul edilmiştir. Daha sonraki süreçte bölgede sosyokültürel açıdan bir "yerelleşme" ve "millileşme" de ağırlık kazanmıştır. İşte bu gelişmelerin sonucunda, bölgede "azınlık içinde azınlık" olarak yaşayan Tuvalar için yeni bir milli kimlik oluşturma süreci başlamıştır.

Bu milli kimlik oluşturma sürecinde, tetikleyici unsur, Tuvaları Kazaklardan ayıran temel değerlerdir ki, bunlar gerçekte "kalıcı sınırlar"ı oluşturur. Bunu yaparken Tuvalar, dini ve kültürel açıdan kendilerini daha yakın gördükleri Moğolların geleneksel festivali *Naadım*'ı

model alarak ilk defa 2006'da Tsengel'de *Tuva Naadım*ı düzenlemişlerdir. Son üç yıldır uluslararası statüde yapılan bu şenlikler, Batı Moğolistan'da oluşmaya başlamış Tuva milli kimliğinin önemli bir göstergesidir.

Göçebe kültüre sahip Tsengel Tuvaları için *Key'at Naadım'ın* önemi oldukça büyüktür. Bu şenliklere katılmak, yarışmak, ödül kazanmak, hatta bu şenliklerde bulunmak büyük bir prestij olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kentte yaşayan görece zengin ve meslek sahibi Tuvalar, bu şenlikler vesilesiyle kırsala gitmekte, oradakilerle konuşmakta, selamlaşmakta, hal-hatır sormakta, görüş alışverişinde bulunmakta, velhasıl toplumsal bağları sağlam tutmaktadır. Bu şenliklerler aslında Tsengel Tuvaları için önemli bir "sosyalleşme" aracıdır. Ancak bu sosyalleşme sürecinde, Kazaklarla olan "kalıcı sınırlar"ın da etkisiyle, "biz olmak", "diğerlerinden farklı olmak" duygusu her zaman ön plana çıkmaktadır. Zira bir toplum, ancak kendi kültürel değerleriyle var olmakta ve böylece milli bir kimlik kazanmaktadır.

Açıklamalar

1) MOTUV-DER projesi, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından finanse edilmiştir. Projede Hacettepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyeleri İbrahim Ahmet Aydemir yürütücü, Nurettin Demir ve Mevlüt Erdem araştırmacı olarak görev almışlardır (bkz. Aydemir, 2017: 16).

Kaynaklar

Akıncı, E. (2017). Tsengel Tuvalarının dünya görüşünde gelenek, uyum ve süreklilik. *Tuva araştırmaları – Tuvaca varyantların belgelenmesi ve tanımlanması* kitabı içinde. İ. A. Aydemir & M. Erdem (Ed.). Ankara: Grafiker. 5-18.

Aydemir, İ. A. (2009). Altay Tuvaları – Altaylar'da unutulmuş bir Türk halkı. *bilig*, 48. 1-12.

Aydemir, İ. A. (2017). Tsengel Tuvaları arasında bir alan araştırması: MOTUV-DER projesi ve ilk dilbilimsel sonuçları. *Tuva araştırmaları – Tuvaca varyantların belgelenmesi ve tanımlanması* kitabı içinde. İ. A. Aydemir & M. Erdem (Ed.). Ankara: Grafiker. 19-32.

Aydemir, İ. A. & Erdem, M. (Ed.) (2017). *Tuva araştırmaları – Tuvaca varyantların belgelenmesi ve tanımlanması*. Ankara: Grafiker.

Aydemir, İ. A. (2018). Batı Moğolistan'da Rus Türkoloji geleneği: Tuvaca ders kitapları temelinde yapılan bir değerlendirme. *100. y*ılında Sovyet *ihtilali ve Türk d*ünyası kitabı içinde. Y. Koç & M. Cengiz (Ed.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 651-662.

Barkmann, U. B. (2016). *Dokumente zur Aussen- und Sicherheitspolitik der Mongolei 1990-2015*. Böhlau Verlag: Köln, Weimar, Wien.

Barth, F. (Ed.) (2001). *Etnik gruplar ve sınırları: Kültürel farklılığın toplumsal organizasyonu* (Çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan). İstanbul: Bağlam.

Cohen, A. P. (1985). *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.

Diemberger, H. (2007). Leaders, names and festivals: the management of tradition in the Mongolian-Tibetan borderlands. *The Mongolia-Tibet interface* kitabı içinde. U. Bulag & H. Diemberger (Ed.).

Brill: Leiden. 109-134.

Finke, P. (1996). *Nomaden im Transformationsprozess. Kasachen in der post-sozialistischen Mongolei.* LIT Verlag: Münster.

Krist, S. (2014). Wrestling magic: national wrestling in Buryatia, Mongolia and Tuva in the past and today. *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 31 (No: 4). 423-444.

Oğuz, Ö. (2014). Çağdaş kentte bir yeniden canlandırma örneği: Çiğdem günü. *Millî Folklor*, Yıl 26 (Sayı 101). 25-39.

Rhode, D. (2009). *Mongolia's Naadam Festival: Past and present in the construction of national identity.* (PhD Thesis, University of Canterbury Christchurch New Zealand).

Roy, C. (2005). *Traditional festivals. A multicultural encyclopedia*, Vol 1, ABC-Clio: Santa Barara & Oxford.

Taube, E. (1978). *Tuwinische Volksmärchen*. Berlin: Akademie Verlag.

Taube, E. (1981). Die Tuwiner im Altai (MVR). *Kleine Beiträge des Museums für*

Völkerkunde Dresden 4. 34-40.

Taube, E. (1996). Zur gegenwärtigen situation der Tuwiner im westmongolischen Altai. *Symbolae Turcologicae. Studies in Honour of Lars Johanson on his Sixtieth Birthday 8 March 1996, Stockholm* 1996 kitabı içinde. Á. Berta & B. Brendemoen & C. Schönig (Ed.). [= Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, Vol. 6]. 213-225.

Taube, E. (2008). *Tuwinische folkloretexte aus dem Altai (Cengel /Westmongolei): Kleine Formen*, Torcologica 71, Harrassowitz: Wiesbaden.